

УДК 811.11(072) Юлія Березіна

(Одеса)

ВІДОБРАЖЕННЯ ДІАЛЕКТНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

У ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті йдеться про діалектні особливості та їх прояв у давньоверхньонімецькій мові. Дослідження виконане на матеріалі давніх текстів та словників.

Ключові слова: діахронічне та синхронічне дослідження, давньоверхньонімецькі діалекти: алеманський, франкський, баварський.

The article deals with dialect peculiarities and their manifestation in Old High German Period. The research was carried out on the material of the ancient texts and glossaries.

Key words: diachronic and synchronistic research, Old High German dialects: Alemannic, Franconian, Bavarian.

Умовні позначення

лат. – латинська

гр. – грецька

гот.– готська

двн. – давньоверхньонімецька

свн. – середньоверхньонімецька

нн. – новонімецька

Сучасна німецька мова є результатом довготривалого історичного розвитку, в процесі якого вона зазнала змін, зумовлених різноманітними причинами. Таким чином, за звичними формами слів стоїть ціла низка історичних подій, які відобразилися на різних рівнях мови.

Постановка проблеми. Важливим завданням історії мови є пошук відповідей на питання про причини змін у мові. Варто зауважити, що це питання є комплексним і вичерпну відповідь на нього в сучасній лінгвістиці ще не знайшли [8, с. 12]. Система німецьких зімкнених приголосних і сьогодні є дуже складною, тому для пояснення деяких явищ ми звертаємось до витоків, до прадавніх часів, що є обґрунтованим та логічним.

Актуальність статті. На сьогодні існує немало досліджень у галузі німецької мови на фонетичному, лексичному та інших рівнях. Однак, у даних дослідженнях рідко або зовсім не враховується динаміка зміни мовних та мовленнєвих одиниць у процесі розвитку мови, починаючи з її давніх періодів. Про використання результатів діахронії в синхронічному описі мови та про можливість виявлення мовних і мовленнєвих одиниць та їх сполучень писав у свій час В. М. Жирмунський [1, с. 10].

Аналіз останніх джерел. У зв'язку з розвитком діяхронічних досліджень лінгвістика поповнилась такими поняттями як "архетип", "еволюційний розвиток" та ін. Сучасні дослідження обов'язково повинні бути підкріплені історичними фактами, які приводили до тих чи інших історичних змін. Головним принципом при вивченні реконструкції походження мов та при встановленні еволюційних змін і закономірностей розвитку споріднених мов шляхом їх порівняння на різних етапах формування є порівняльно-історичний метод, основоположниками якого вважаються німецькі мовознавці Ф. Бопп, Я. Гримм, А. Потт, датчанин Р. Раск та росіянин О. Востоков [5]. У сучасній німецькій мові чергування приголосних становлять доволі суперечливу картину. Тому вчення про звуки, зокрема про приголосні і сьогодні викликає зацікавленість у багатьох лінгвістів [2; 3; 5]. Але і досі, як відмічає В. Г. Таранець, існує проблема напруженості/ненапруженості між глухими та дзвінкими зімкненими звуками в німецькій мові (p, t, k – b, d, g). [6]

Відомо, що германські мови належать до індоєвропейської системи мов, з якою вони пов'язані фонетично, лексично та граматично. В той же час наявність деяких ознак, характерних для германських мов (I-ий та II-ий пересуви приголосних, перехід наголосу, в основному, на початковий склад та ін.), є свідченням складних процесів мовного змішування, в результаті якого з'явилися германські мови [1; 3; 7].

Метою статті є вивчення двн. текстів, написаних на різних діалектах двн. періоду, та словників. Це дає змогу виявити загальні та індивідуальні фонетичні особливості, притаманні діалектам того часу, та дозволяє зробити висновки про їх взаємодію та взаємовплив і виділяє алеманський, баварський і рейнсько-франкський, в яких активно відбувалися такі фонетичні зміни як пересуви приголосних, пересуви голосних та ін.

Аналіз давньоверхньонімецьких писемних пам'яток свідчить про суттєву відмінність у написанні тих або інших слів, що було викликано відсутністю фіксованих орфографічних правил у даний період. Виходячи з безлічі двн. діалектів, пристосування латинського письма до німецької мови того часу відбувалося в кожному діалекті по-своєму, враховуючи їх фонетичні особливості. Таким чином, майже кожна двн. писемна пам'ятка представлена своєю орфографією та фонетичними особливостями.

На жаль, свідчення про двн. писемної пам'ятки обмежені у зв'язку з їхньою невеликою кількістю. Але вже в той період чітко виділялись діалекти західних германців, такі як: франкський, алеманський та баварський. Причому, суттєвий поділ писемних пам'яток на діалекти пов'язаний безпосередньо з II-им пересувом приголосних (Die II. Lautverschiebung). Про усну народну мову двн. періоду говорити складно, оскільки про це немає особливих свідчень [1, с. 10]. Що стосується писемної мови, то вона свідчить про належність "Давньоверхньонімецького Ісідора" до рейнсько-франкського діалекту, "Давньоверхньонімецького Таціана" – до східно-франкського, "Отфрида" – до південнорейнсько-франкського, переклади та твори Ноткера – до алеманського, "Муспіллі" – до баварського діалекту. Зазначені тексти вважаються найбільш вагомими пам'ятками цього періоду.

Роздробленість двн. мови на велику кількість діалектів ускладнювала уніфікацію писемності в той час. Однак, навіть з усіма індивідуальними особливостями діалектів, уже в 9-11 століттях спостерігається взаємодія діалектів та їхній взаємовплив. Так, наприклад, у рейнсько-франкських та південно-німецьких пам'ятках кінця 9-го початку 10-го століття виділяється франкська форма дифтонгу *uo* "muot" /Mut, яка домінувала над баварською "mot" та алеманською "muat" і внаслідок цього витіснила дві останні. Ймовірно в даному випадку відчувається вплив політичного, економічного та культурного розвитку франків під час правління Карла Великого [3, с. 91]. Саме

цей вплив франків спостерігається й у формах дієслівних префіксів *gi-*, *fir-*, *ir-*, *zi-*, де франкська літера *i* повністю замінила південно-німецьку та баварську *a*. Таким чином з'явилися нові форми префіксів, такі як *ga-*, *far-*, *ar-*, *za-*.

Зміни в писемній мові двн. періоду торкнулися також і зімкнених приголосних, що є результатом II-го пересуви приголосних. У зв'язку з цим явищем виникло написання *p*, *k* (*c*) замість *b*, *g*; написання *ch* (*kx*) замість *k*, *c* (*k*) в південно-німецьких діалектах (*gang* – *kang* – *cang* – *Gang*; *chint* – *kint* – *cint* / *cind* – *Kind*), які в 10 столітті замінялись франкськими *b*, *g*, *k* (*c*) [9, с. 128, 186].

Вивчення двн. писемних пам'яток дозволяє спостерігати процес розвитку мови, який тоді здійснювався під впливом церковної мови латини та містив немало кількість запозичень: лат. *prestre* – двн. *priest*, *priast* – нн. *Priester*; лат. *claustrum* – двн. *klostar* – нн. *Kloster*; лат. *manachus* – двн. *munih* – нн. *Mönch* і т.д. Причому деякі слова з часом розширили своє значення й не були вже обмежені лише церковною сферою, наприклад, лат. *feria* – двн. *fira* – нн. *Feier*, де первісне значення слова було "релігійне свято", або лат. *mirmurare* – двн. *mirmuron* – нн. *mirkeln* в первісному значенні "молитви бормотати". В процесі шкільного просвітництва з'являються такі латинські запозичення, як лат. *scribare* – двн. *scriban* – нн. *schreiben*, лат. *scola* – двн. *scuola* – нн. *Schule* та ін.

Разом з тим зафіксована також лексика, яка є наслідком перекладу з латинської або грецької. Наприклад, двн. *tiof* – нн. *tief* пішло від готської *diups*, двн. *toufen* – гот. *daupjan*, що спочатку значило "окупати, поміщати у воду", які у свою чергу були варіантами перекладу з латини та грецької *baptizare* – нн. *taufen* "хрестити", гр. *baptizo* "окунаю, поміщаю у воду" [9, с. 139-140].

Аналіз перекладів Ноткера з латинської та грецької показав, що в основному вони зв'язані з богословсько-філософською тематикою. В його перекладах слово двн. *muot* – нн. *Mut* "дух" відповідає лат. *mens*, двн. *bild/ bilt* – нн. *Bild* відповідає лат. *forma* "форма", двн. *zit* – лат. *tempus* – нн. *Zeit* "час", двн. *stat* – лат. *locus* – нн. *Stelle* "місце" і т.д.

Незважаючи на постійний розвиток мови в двн. період, особливо в державі франків, вона все ще проявляється у вигляді діалектів. Поступово в латинській клерикальній прозі з'являється вираз "theodisca linqua", що значить "народна мова" – *vulgaris linqua*. А сучасне слово *deutsch* пішло від *diutisc* "народний" гот. *Þiuda* – двн. *diot* – нн. *Volk* "народ". В Отфріда (9 ст.) ми знаходимо відповідність у вигляді *thiu frenkiska zunga* в значенні "франкська мова", а у Ноткера (10 ст.) *diu diutisca zunge*, що також є назвою мови. В якості позначення народу даний термін *diutesc* зустрічається в літературі лише наприкінці 11-го століття, практично в кінці двн. та на початку свн. періодів.

У "Пісні про єпископа Анно" (середньофранкський діалект, 11 ст.) з'являються такі словосполучення як "diutischiu liute, Diutischemi lande" (*deutsche Leute, deutsche Laender*). А словосполучення "Deutschland" зустрічається вперше тільки у 15 столітті, і в 16 столітті воно вже скрізь активно вживається.

Висновки. Таким чином, знання про історичний розвиток мови необхідні для розуміння багатьох явищ на рівні синхронії. А вияв зазначених діалектних особливостей у двн. мові може бути використаний у викладанні сучасної німецької мови.

Перспективи подальшого дослідження. Доцільним з нашого боку буде аналіз якомога більшої кількості текстів двн. та свн. періодів та прояв у них пересуви приголосних, а також співвідношення таких якостей зімкнених як дзвінкість/глухість та напруженість/ненапруженість. Оскільки в давні

часи існувала велика кількість діалектів і записи були буквенні, бо виконувались від почутого, то історично звуки часто змішувалися (bild, bilt, pilt, pild). Ці фонетичні зміни є історичними і вони були викликані різними факторами, які відбувалися в процесі мовленнєвої діяльності, але що конкретно впливало на розуміння фонетичного процесу при переході одного звука в інший, а разом з тим на всю реконструкцію форм, до кінця не зрозуміло, тому необхідно розглянути фонетичні тенденції розвитку слів та зв'язати їх з сучасною німецькою мовою. Такий аналіз дозволить виявити картину напису та вимови в сучасній німецькій мові, наприклад: Bild [bilt] та висловити думку про подальшу тенденцію послаблення кінця німецького слова та його сильного початку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание. – Л.: Наука, 1976. – 299 с.
2. Крепак Е.М., Сотникова А.Л. Виртульные лекции по введению в германскую филологию. 2010-2011. Электронный ресурс. [Сайт]. URL: <http://vved-v-germ-phil.cvsu.ru> (дата звернення 2.10.2012).
3. Левицкий В. В. Основы германистики. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 528 с.
4. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков. – Вінниця: Нова Книга, 2010. – Т. 1 – 616 с., Т. 2 – 368 с.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К, 2010. – С. 570-571.
6. Таранец В.Г. Энергетическая теория речи. – Киев-Одесса: Вища школа, 1981. – 149 с.
7. Таранец В.Г. Фонетичні зміни звуків і слова в діяхронії // Нова Філологія. – Запоріжжя: ЗДУ. – 2002. – № 2(13). – С. 348-349.
8. Lewizkij V., Heinz-Dieter Pohl Geschichte der deutschen Sprache. – Winnyzia: Nowa Knyha Verlag 2010. – 256 s.
9. Schützeichel R. – [4., erg. Aufl.]. – Tübingen: Max. Niemeyer Verlag, 1989. – 309 s.